

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра теорії спорту та фізичної культури

Бріскін Ю. А.

**ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО
СПОСТЕРЕЖЕННЯ**

Лекція з навчальної дисципліни
«Методи наукових досліджень у спорті»

ЛЬВІВ – 2018

ПЛАН

1. Педагогічне спостереження, як метод наукового дослідження.
2. Види педагогічних спостережень
3. Особливості проведення педагогічних спостережень в Олімпійському та професійному спорті.
4. Програма педагогічного спостереження.

1. Педагогічне спостереження, як метод наукового дослідження

Педагогічне спостереження - це планомірний аналіз і оцінка індивідуального методу організації навчально-виховного процесу без втручання дослідника в хід цього процесу.

Педагогічне спостереження відрізняється від побутового спостереження:

1. Планомірністю і конкретністю об'єкту спостереження.
2. Наявністю специфічних прийомів реєстрації явищ і фактів, які спостерігаються (спеціальні протоколи, запис умовними позначками і ін.).
3. Подальшою перевіркою результатів спостереження.

Як метод наукового дослідження педагогічне спостереження має, як позитивні, так і негативні риси.

Позитивні риси:

1. Спостереження надає можливість розглядати "живий" педагогічний процес в його динаміці.
2. Спостереження дозволяє фіксувати педагогічні події безпосередньо в момент їх протікання.
3. Спостереження можна успішно використовувати для оцінки віддалених наслідків фізичного виховання.
4. В результаті спостереження дослідник отримує фактичні дані про події, а не думки інших осіб про ці події (наприклад, як анкетування).
5. Спостерігач не залежить від вміння досліджуваних оцінити свої дії, виказати свої думки (по відношенню до досвіду).

Негативні риси:

1. Наявність елементів суб'єктивізму під час проведення аналізу і оцінки педагогічних явищ та фактів з боку спостерігача.
2. Недоступність для спостереження окремих сторін діяльності осіб, які виконують фізичні вправи і викладача або тренера (мотивація, емоційний стан).
3. Можливість отримувати тільки порівняно малу вибірку, що робить отримані дані нерепрезентативними (наприклад, в порівнянні з анкетною).

4. Пасивність дослідника, що не дозволяє йому активізувати ті сторони діяльності учнів і педагогів, які є об'єктом вивчення (наприклад, в порівнянні з експериментом).

У зв'язку з цими рисами, педагогічне спостереження доцільно застосовувати в наступних випадках:

- коли вимагається отримати дані про педагогічний процес у "чистому" виді, тобто без наявності в ньому зайвих елементів;
- коли необхідно зібрати первинну інформацію, яка не потребує великої вибірки;
- коли необхідно дати педагогічну оцінку фактам, які отримані іншими методами (наприклад: методом хронометрування або анкетування);
- коли потрібно провести пошукове спостереження з метою уточнення гіпотези або методики дослідження;
- коли на заключному етапі дослідження потрібно перевірити ефективність педагогічних рекомендацій, які розроблені на підставі застосування інших методів.

Найбільший ефект від педагогічних спостережень можна отримати за умов застосування комплексу різних методів.

При зовнішній простоті педагогічне спостереження є одним з найбільш складних методів дослідження. Складність ця - багатопланова.

По-перше, є сумнів в об'єктивності результатів дослідження.

По-друге, педагогічна практика здатна оцінити тільки закінчене спостереження, тому перед дослідником постають два завдання: підготувати себе як спостерігача-дослідника та розробити методику спостереження. Дослідник повинен мати досвід педагогічної роботи в тій області педагогічної праці, яка є предметом його вивчення (тобто, тренеру - навчально-тренувальне заняття, вчителю - урок фізичної культури).

По-третє, дослідник повинен передбачити реакцію спортсменів і тренера на сам факт спостереження за їх діяльністю.

В-четверте, як метод дослідження, спостереження вимагає наявності побудови кодованих одиниць спостереження.

Реєстрація одиниць спостереження здійснюється двома способами: частотним і оцінковим.

- частотний спосіб - характеризується реєстрацією лише самого факту виникнення в тренувальному або педагогічному процесі обраної одиниці (наприклад, кількість разів використання приладів або тренажерів);

- оцінковий спосіб - характеризується записом одиниць за розробленою шкалою. Цей спосіб більш ефективний.

Об'єктами педагогічних спостережень можуть бути:

а) завдання навчання і виховання;

б) засоби спортивного тренування і фізичного виховання, їх місце в занятті (наприклад, комплекс фізичних вправ);

- в) методи навчання та виховання (наприклад, метод слова, показ, інтервальний, повторний і ін.);
- г) поведінка спортсменів (учнів) та тренера (викладача);
- д) характер та обсяг тренувального навантаження;
- е) окремі елементи техніки виконання змагальної вправи;
- ж) техніко-тактичні дії;
- з) величини просторових переміщень або спортсмена, або приладу;
- і) кількісна сторона процесу (наприклад, кількість кроків бігуна, число гребків плавця).

Основною умовою успішності будь-якого педагогічного спостереження є:
по-перше, вибір об'єкту спостереження;
по-друге, аналіз і оцінка навчально-виховного процесу.

2. Види педагогічних спостережень.

В теорії та методиці педагогічних досліджень не існує будь-якої загальноприйнятої класифікації видів педагогічних досліджень. Це пояснюється варіативністю та великою кількістю ознак, які їх характеризують.

Існує умовне групування видів, яке запозичене в соціології (Рис.).

За кількістю (обсягом) взаємопов'язаних педагогічних явищ

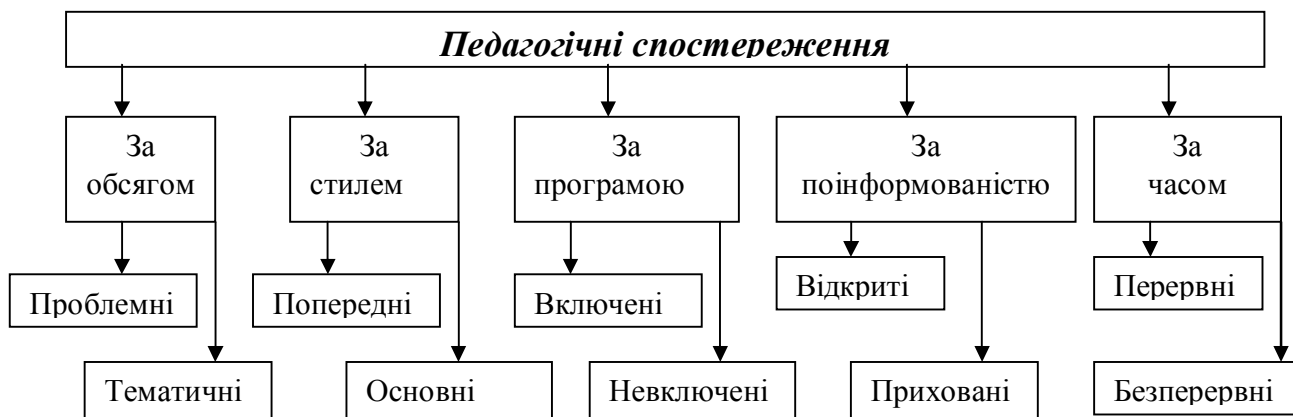

Рис. Види педагогічних спостережень

Проблемні спостереження являють собою спостереження за декількома взаємопов'язаними педагогічними явищами, які складають в сумі одне із головних напрямлень в розвитку спортивного тренування або фізичного виховання.

Тематичні спостереження характеризуються більш вузькими рамками об'єкту спостереження, мінімумом педагогічних явищ, які вивчаються.

Слід зауважити, що вилучення досліджуваного явища не повинно його ізолювати і відокремлювати від цілісного педагогічного процесу.

Тематичне спостереження найчастіше застосовується в практиці наукових досліджень. Це пов'язано з відносною доступністю для індивідуальних досліджень.

За програмою

Попередні спостереження, не мають чіткої програми. Програма може уточнюватись і змінюватись під час самих спостережень. Використовуються з метою поглибленої розробки гіпотези та методики всього дослідження. Наприклад: вибір місця для дослідження, удосконалення форми запису тощо.

Попередні спостереження можуть проводитись у двох напрямках:

- з широкою смугою захвату;
- вузьконаправлені.

В першому випадку спостерігають педагогічний процес в цілому і на цьому фоні аналізують те чи інше коло питань, які цікавлять дослідника.

В другому випадку є цілком точна "адреса" спостереження. Основні спостереження (або стандартизовані) мають чітко

розроблену програму спостереження і техніку фіксації в протоколах, таблицях і т.п.

За таких умов в окремих випадках доцільно залучати до спостережень помічників.

Спостереження з помічниками називають опосередкованим. Ним користуються коли:

- реєструють чітко помітні факти, які можна зафіксувати або "так", або "ні";
- існує дуже чітка методика, і помічнику не буде потреби її уточнювати.
- помічники мають достатню теоретичну підготовку та практичні навички, отримані під час попередніх спостережень.

До позитивних рис опосередкованого спостереження можна віднести можливість зібрати велику кількість даних, що робить вибірку більш репрезентативною (Репрезентативність - відповідність між наслідками вибіркового і суцільного спостереження).

За стилем.

Включені спостереження (або спостереження "з середини"), передбачають активну участь дослідника в тому навчально-виховному процесі, який він повинен аналізувати і оцінювати.

Основною вимогою до дослідника під час таких спостережень є належний стан фізичних можливостей дослідника, дослідник повинен виконувати всі вимоги педагогічного процесу. Такі спостереження не застосовуються для дослідження дітей.

Негативні сторони:

- немає можливості поточної реєстрації;

- в захопленні дослідник може мислити як звичайний спортсмен;
- потрібен час для звикання спортсменів та тренера до дослідника.

Невключені спостереження, є прямою протилежністю до включених. Дослідник спостерігає збоку, не приймаючи особистої участі в заняттях, тобто він є свідком того, що відбувається на них.

За поінформованістю.

Відкриті спостереження, під час яких і учні, і викладачі (тренери) знають, що за їх діями ведеться спостереження.

Приховані спостереження, припускають, що ні учні, ні викладачі (тренери) не знають про те, що за їх діями ведеться спостереження.

За часом.

Безперервні спостереження, характеризуються тривалістю, яка відповідає педагогічному явищу, що вивчається. За часом безперервне спостереження може відбуватися як декілька хвилин, так і декілька місяців.

Найпростішим варіантом педагогічного явища є урок, або тренувальне заняття від початку і до кінця.

Перервне спостереження (дискретне або часткове), характеризується тим, що вивчається не ціле педагогічне явище, а тільки його головні етапи. В цьому випадку не можна прослідкувати динаміку явища, а лише загальний хід розвитку, початкові і кінцеві ознаки та загальну закономірність.

За допомогою перервного спостереження вивчають:

1. Явища, які мають велику інертність до дії педагогічних факторів і потребують довгострокових спостережень (наприклад: відношення до фізичного виховання учнів різних класів).
2. Явища цікаві своїми наслідками (наприклад: вплив нового змісту фізичного виховання на професійну підготовку випускників загальноосвітніх шкіл).
3. Явища, завдання досліджень яких потребують довгострокових перерв між спостереженнями (наприклад: зміни техніки виконання тої самої рухової дії під впливом зростання кваліфікації спортсмена).

3. Особливості проведення педагогічних спостережень в Олімпійському та професійному спорті

Вміння спостерігати має велике значення і для дослідника, і для викладача-тренера. Кожна людина більше або менше володіє цими вміннями, але не всі володіють ними однаково добре. Трапляються випадки, коли спостерігачі, проглядаючи якусь вправу з того самого місця (сидять поряд), виставляють різні оцінки цієї вправи.

Так буває іноді при оцінюванні гімнастичних вправ, стрибків у воду, різних моментів в спортивних іграх і т.д. Ці розбіжності можна пояснити:

1. Особливостями сприйняття тієї чи іншої людини (в однієї з них зір може бути більш гострим, краща здатність запам'ятовувати, у думках фотографувати, більш розвинена рухомість нервових процесів, ніж в іншій).

2. Психологічним настроєм спостерігача.

Приклади:

а) "уболівальнику" команди "А" здається, що правила порушив гравець команди "Б", а "уболівальнику" команди "Б" - гравець команди "А", при чому обидва вони впевнені у своїй правоті;

б) людина співчуває гімнасту Н., менше помічає його помилки під час виконання вправ на змаганнях, ніж та яка "уболіває" за іншого учасника;

в) науковий працівник, впевнений в правоті своєї гіпотези, схильний не помічати те, що її заперечує.

3. Ступенем засвоєння техніки спостережень, ступенем розвитку вміння спостерігати.

На проведення спостереження впливають наступні фактори:

1. Об'єктивність. Спостерігач повинен об'єктивно бачити, оцінювати і запам'ятовувати вправи. Необхідно прагнути побачити не тільки те, що підтверджує точку зору спостерігача, але і те, що їй протистоїть. На час спостереження необхідно прагнути звільнитись від усіх упереджених думок, "забути" про свої припущення, бути "нейтральним" - незацікавленою особою.

2. Зосередження уваги. Увага спостерігача повинна зосереджуватись на об'єктах спостереження. Необхідно навчитись бачити те, за чим ведеться спостереження і не розсіювати увагу на все інше.

Приклади:

а) кваліфікований суддя з футболу бачить все, що відбувається на полі, уважно спостерігає за всіма гострими моментами гри і "не помічає" уболівальників, трибун стадіону тощо. Вони його не цікавлять.

б) добре підготовлений спостерігач під час вивчення техніки бігу майстра спорту, учасника змагань, не дозволяє собі захоплюватись спортивною боротьбою, перетворюватись на "уболівальника". Його увага повністю зосереджена на тому, щоб побачити та запам'ятати всі деталі техніки бігу, а спортивна ситуація може цікавити його тільки в тому випадку, коли вона впливає на техніку бігу цього спортсмена.

3. Системність. Спостереження необхідно проводити за завчасно розробленою системою. Спостерігати можна значну кількість об'єктів, значне поле простору, однак, уважно спостерігати і запам'ятовувати усі дрібні деталі рухів можна тільки за обмеженим полем простору, за обмеженим числом об'єктів. Навіть спостерігаючи тільки за одним спортсменом неможливо відразу помітити всі деталі рухів його рук, ніг, тулуба, голови. Тому у випадках, коли необхідно продивитись та проаналізувати складну дію, наперед встановлюють послідовність

спостереження за його елементами, контролюючи в той же час процес вправи в цілому.

Під час оцінювання ациклічних рухів, малої тривалості (л/а метання, стрибки; гімнастичні вправи і ін.) застосовують дві системи спостережень:

1. Коли вправа повторюється неодноразово, в такому випадку під час першого виконання вправи увагу концентрують на одній деталі, в момент другої спроби - на другій і т.д., потім знов на першій або другій і т.п.

2. Коли вправа виконується тільки один раз (гімнастичні вправи, стрибки у воду), під час змагань спостерігач, чітко уявляючи собі ідеал вправи, прагне спіймати та запам'ятати ті деталі рухів, які мають відхилення від норми. В пам'яті спостерігача є еталон рухів, і доки рухи спортсмена співпадають з цим еталоном, спостерігач їх "не помічає", однак любе відхилення від нього фіксується у свідомості спостерігача. Спостереження за цією системою вимагає високої кваліфікації та поглибленого знання виду спорту.

Велике значення має місце, з якого ведеться спостереження. З різних місць, з різних точок зору рухи виглядають по-різному. З одного місця видно одні деталі рухів, з іншого - другі. З кожної позиції спостереження одні деталі проглядаються добре, інші у викривленому вигляді, а окремі зовсім непомітні. Наприклад: стійка руки в сторони, нога вперед. Три спостерігача.

Дослідник повинен знаходитись на такому місці, звідки добре видно всі ті деталі рухів, які його цікавлять в першу чергу. Для отримання найбільш повної уяви про рух, його необхідно проглянути з декількох позицій.

У тих випадках, коли спостереження проводиться групою спостерігачів, їх необхідно розташовувати так, щоб дії розглядались, по можливості, з різних сторін (деколи знизу та згори).

Результати спостережень, їх необхідно аналізувати, формулювати та запам'ятовувати і перетворювати в форму слів, коли в процесі спостереження та після нього, враження ще свіжі, коли "уявна фотографія" ще не втратила своєї дії. Для кращої уяви корисно робити записи, схематичні замальовки і т.п. Після того як дія закінчилась, увага концентрується на її запам'ятовуванні та осмисленні.

В спостереженнях використовують наступні способи фіксації даних:

1. Протоколювання:

а) опис словами;

б) графічна фіксація з використанням різних умовних позначень та систем зображень фізичних вправ (схематичних малюнків);

в) стенографія.

2. Фотографування та кінозйомка.

3. Звукозапис.

Ефективність запису спостереження підвищується за рахунок попередньої підготовки протоколів, форма та зміст яких відповідає завданням дослідження.

Для отримання уяви про досліджуваний об'єкт, дослідник використовує не тільки зір, але і інші органи чуття, однак їх роль допоміжна і не має такого значення як зір.

В процесі спостереження можна використовувати різні технічні засоби і прилади для:

- підсилення органів чуття та розширення сфери дослідження (мікроскопи, телескопи, біноклі і т.п.);
- реєстрації результатів спостереження (аудіо-, відеомагнітофони, осцилографи та ін.);
- проникнення в ті явища, які безпосередньо не можуть сприйматись людиною (прилади для фіксації радіохвиль, ультрафіолетових та рентгенівських променів та ін.).

4. Програма педагогічного спостереження.

Найчастіше педагогічні спостереження в фізичному вихованні та спортивній практиці організовуються з метою:

- вивчення техніки кращих спортсменів;
- аналізу навантажень в навчально-тренувальних заняттях;
- вивчення структури уроку з фізичного виховання (щільність, чергування навантажень різноманітного характеру і т.п.) або тренувального заняття;
- вивчення методичних прийомів, які застосовуються викладачем, тренером;
- вивчення тактики (особливо тактики команд в спортивних іграх);
- вивчення організації змагань (підготовки місць), підготовки учасників до виступів у змаганнях (розминка, характер відпочинку і т.п.) та ін.

До того як проводити педагогічні спостереження, дослідник повинен:

1. Визначити завдання спостереження.
2. Намітити об'єкт спостереження (сторони педагогічного процесу, які будуть вивчатись).
3. Визначити спосіб проведення спостереження.
4. Вибрати прийоми фіксації отриманих даних.
5. Вибрати методи аналізу зібраного матеріалу.

Перевагу будуть мати дані таких спостережень, в яких об'єкт вивчення спостерігався багаторазово. Оцінювання результатів спостереження повинно враховувати попередню йому діяльність викладача та його плани на майбутнє. Не можна забувати, що будь-яке педагогічне спостереження може бути повноцінним лише тоді, коли в процесі аналізу розкриваються як позитивні, так і негативні сторони діяльності викладача та учнів, тренера та спортсменів.

Суворая системність в спостереженнях дозволяє не тільки "фотографувати" дійсність, але і дати пояснення фактам, за якими ведеться спостереження. Для цього попередньо розробляють схему спостереження. Прикладом може бути схема

педагогічного спостереження та аналізу уроку фізичного виховання та схема описання фізичної вправи. Вони орієнтовні і в залежності від конкретних завдань дослідження можуть змінюватись (скорочуватись або доповнюватись).

Питання до самоконтролю.

1. Організація умов проведення педагогічного дослідження та оформлення результатів.
2. Педагогічні спостереження як метод наукового дослідження.
3. Види педагогічних спостережень.
4. Особливості проведення педагогічних спостережень у ФКіС.
5. Програма педагогічного спостереження.

Рекомендована література

Основна:

1. Ашмарин Б. А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании : пособие для студ., асп. и препод. / Ашмарин Б. А. – Москва : Физкультура и спорт, 1978. – 233 с.
2. Богуславська В. Напрями застосування новітніх інформаційних технологій в галузі фізичної культури та спорту / Богуславська Вікторія, Бріскін Юрій, Пітин Мар'ян // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2017. – № 2. – С. 16–20.
3. Оцінювання психофізіологічних станів у спорті : монографія / Георгій Коробейніков, Євген Приступа, Леся Коробейнікова, Юрій Бріскін. – Львів : ЛДУФК, 2013. – 311 с. – ISBN 978-966-2328-59-2.
4. Електронна система моделювання просторових рухів спортсмена / Бріскін Ю. А., Корягін В. М., Голяка Р. Л., Блавт О. З. // Моделювання та інформаційні технології у фізичному вихованні і спорті : матеріали VIII Міжнар. наук. конф. – Харків, 2012. – С. 19–22.
5. Педагогічний експеримент : навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ / Євдокимов В. І., Гавриш І. В., Агапова Т. П., Олійник Т. О. – Харків : ОВС, 2001. – 148 с.
6. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2007. – № 6. – С. 9–17.
7. Пономаренко Л. А. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня : метод. поради / Л. А. Пономаренко. – Київ : Толока, 2001. – 80 с.

Допоміжна:

1. Брискин Ю. А. Портативная электронная система тестирования уровня развития способности к удержанию статического равновесия студентами специальных медицинских групп / Ю. А. Брискин, О. З. Блавт // Ученые записки : сб. рец. науч. тр. – Минск, 2014. – С. 173–179.

2. Брискин Ю. А. Технологическое обеспечение тестового контроля статической силовой выносливости / Брискин Ю. А., Блавт О. З. // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения : сб. материалов XXXII Междунар. науч.-практ. конф., 29 авг. 2013 г. – Новосибирск, 2013. – С. 213–217.

3. Євдокимов В. І. Методика проведення педагогічного порівняльного експерименту / Євдокимов В. І., Гавриш І. В. // Педагогіка і психологія: зб. наук. пр. ХДПУ. – Харків : ХДПУ, 1998. – Вип. 5. – С. 32–36.

4. Пітин М. П. Теоретична підготовка як предмет досліджень у спорті / М. П. Пітин, Ю. А. Бріскін // Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2013. – С. 176–177.

Інформаційні ресурси інтернет:

1. Мультимедійне забезпечення лекцій та семінарських занять.
2. *Отраслевая библиотека по физической культуре и спорту [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/>
3. Національна бібліотека імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
4. *Национальный государственный университет физической культуры, спорта и здоровья имени П. Ф. Лесгафта [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://www.lesgaft-notes.spb.ru/>
5. Журнали:
Наука в олимпийском спорте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sportnauka.org.ua/>
Фізична активність, здоров'я, спорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sports-science.ldufk.edu.ua/index.php/fazis>
та ін.